

POČÁTKY ČESKOSLOVENSKÉ STÁTNÍ POLICIE V UŽHORODĚ V LETECH 1919–1922

DAVID HUBENÝ

Úvod

Jedním z hlavních znaků, ale i povinností, státu, je prosazování vlastních zákonů a výkon dohledu nad veřejnou bezpečností na vlastním území. Toto nelehké břímě obvykle spočívá na bedrech Ministerstva vnitra ve spolupráci s dalšími resorty, např. spravedlnosti, financí a národní obrany. Československo programově v mnoha ohledech navazovalo na rakousko-uherské dědictví a výjimkou nebyly ani bezpečnostní složky. Organizační schopnosti a autorita předního činovníka agrární strany a ministra vnitra Antonína Švehly sice vnesla oproti podunajské monarchii určitý rozdíl v tom, že to bylo Ministerstvo vnitra, a nikoliv vojenská správa, kdo se ujal řízení četnického sboru, ale na samotném dělení výkonu bezpečnostní služby se nic nezměnilo. Četnictvo vykonávalo dozor na většině státního území představovaného venkovskými oblastmi a menšími městy, zatímco státní policie tak činila jen ve velkoměstech a některých vybraných lázeňských místech, popř. jinak významných lokalitách. Obce a města si mohla zřizovat vlastní komunální policii, ale hlavní úlohu při zajištění veřejné bezpečnosti zajišťovaly státní bezpečnostní složky.

Během uherské éry byly městské policejní úřady, tedy hlavní městské kapitanáty, součástí městské samosprávy. V čele stál policejní kapitán, jenž byl zároveň členem magistrátu, kde zasedal v zastupitelstvu s hlasovacím právem. Vedle bezpečnosti se staral o otázky stavebních povolení, hlásil nakažlivé choroby a blokoval jejich další šíření, vystavoval dobytčí pasy a zabraňoval prodeji nekvalitních potravin. Také dohlížel na úklid sněhu a eliminaci volně běhajících psů. Organizaci městské policie schvalovalo uherské ministerstvo vnitra. Příslušníci kapitanátu byli ve službě neustále, a proto museli být vždy a všemi respektováni a posloucháni.¹ Po první světové válce však příslušníci městské policie trpěli stejným problémem, jako členové dalších vnitrostátních bezpečnostních složek, totiž ztrátou úcty ze strany občanů.

1 Zemandlová, Lýdia – Varšová, Marcela: Miesto a úloha policajno-bezpečnostných zložiek pri zabezpečení verejného poriadku vo vývoji miest a obcí. In: Kriminalita, bezpečnosť a súdnictvo v minulosti miest a obcí na Slovensku. Bratislava 2007, s. 325–328.

Československo však mělo s městskými policiemi větší problém než jen dočasný pokles autority úřadů – převážně maďarské a německé honorace, které ovládaly radnice měst v pohraničních oblastech, samozřejmě přijímaly obdobně smýšlející osoby, které se ve službě rozhodně nechtěly exponovat pro zájmy republiky, tudíž bylo nutno přikročit k postátnění těchto úřadů.² Mužstvo státních policejních úřadů nově budovaných na základě zákona č. 165/1920 Sb. z. a n., jímž se vláda zmocňuje zřizovati státní policejní úřady, z valné části pocházelo z Policejního ředitelství v Praze, které v roce 1918 bylo jediným plně vybaveným státním policejním úřadem disponujícím jak uniformovanou stráží bezpečnosti, tak i neuniformovanou (civilní) stráží bezpečnosti. Policejní ředitelství v Brně bylo z historických důvodů velmi slabé a mělo jen civilní stráž bezpečnosti, neboť hlavní tíhu udržování veřejné bezpečnosti nesla městská policie.

Prvopočátky

Patrně prvními československými policejními úředníky na Podkarpatské Rusi byli přiděleni policejní agenti Otto Weiss a Josef Kaizl od Policejního ředitelství v Praze, kteří však v žádném případě nemohli zvládnout tak rozsáhlé území. Proto dopisem z 15. října 1919 požádal gen. Edmond Hennocque o nejméně další čtyři muže, kteří měli být „v policejní službě vůbec obzvláště však ve státní policejní agendě dokonale vycvičení. Zvláště cennou vlastností by byla znalost jazyka ruského a maďarského, které však vzhledem k dostatečnému počtu vhodných tlumočnicků není nevyhnutelnou.“ O domácích kandidátech se pak vyjádřil velmi nelichotivě: „Ze zdejšího obyvatelstva nelze nalézt vhodných, s policejní službou dobře obeznámených lidí, kteří by zároveň byli dosti inteligentní a pro tento obor dosti spolehliví.“³ Tento odsudek nemířil proti Rusínům na základě jejich národnosti, ale jen reflektoval skutečnost, že národně smýšlející Rusín nemohl během uherské éry dosáhnout kariéry v uherských bezpečnostních složkách a jen s obtížemi dosahoval vyššího vzdělání; maďarskému personálu se nedalo věřit. Proto se již 18. listopadu 1919 v Užhorodě hlásili ke službě inspektor civilní stráže František Pokorný a civilní strážníci Alfréd Hanke, František Pechla a Josef Šittner. V prosinci administrátor Jan Brejcha požádal o dalších pět osob (z toho o čtyři civilní strážníky), ale jelikož bylo ve stejné době dotováno Slovensko, kde bylo nutno rovněž vybudovat funkční policejní správu, nemohlo pražské policejní ředitelství, samo personálně zásobující

2 K tomuto jevu viz Bohata, Ivan: Místo a úloha policie ve státním aparátu buržoazního Československa v letech 1918–1938. Praha 1980, s. 18, 23

3 Národní archiv (NA), fond Ministerstvo vnitra I. – stará registratura (MV-SR), kart. 173, sign. 8/2/8, manipulační období 1918–1924.

všechny vytvářené policejní úřady a nadto oslabené ztrátami z let první světové války, poskytnout další síly.⁴

Civilní správa Podkarpatské Rusi napsala prezídiu Ministerstva vnitra v únoru 1920 zprávu rekapitulující počty policejních kapitanátů na Podkarpatské Rusi (Užhorod, Mukachevo, Berehovo) s tím, že do budoucna lze po rumunském stažení očekávat nutnost zajistit rovněž kapitanát v Chustu. S výjimkou Užhorodu, kde se již na úřednických místech objevili ve větším počtu Češi a Slováci, byly úřady ovládnuty maďarským živlem. V Užhorodě dočasně vedl kapitanát slovenský úředník Vladimír Bončo, jenž byl charakterizován jako „inteligentní a ambitionovaný, avšak bez právnického vzdělání a řádné policejní praxe.“ Místo něj měl nastoupit absolvovaný právník Dušek, jenž jako politický úředník působil delší dobu v Bosně a několik měsíců byl přidělen k hlavnímu policejnímu kapitanátu v Košicích. Bončo měl být díky dokonale ovládnuté maďarštině přeložen k Županskému úřadu v Berehovu ve funkci policejního referenta s tím, že by dohlížel na místní policejní kapitanát, než bude získána definitivní hlava tamního policejního úřadu.

O policejní službu na Podkarpatské Rusi sice projevil zájem několik aktivních armádních důstojníků, avšak Civilní správa Podkarpatské Rusi si byla vědoma, že se alespoň pro místa hlavních policejních kapitanátů neobejde bez úředníků a právníků obeznámených s policejní službou. Zároveň bylo požadováno, aby čerství právní absolventi jevící zájem o policejní službu na Podkarpatské Rusi byli dáni na čtyři měsíce na praxi u Policejního ředitelství v Praze, kde by prošli větším množstvím oddělení, aby se seznámili s hlavními náplněmi služby. Do budoucna se pak předpokládalo, že stráž a policejní agenti „budou postupně nahrazeni zdejšími lidmi.“⁵

V polovině června 1920 Předsednictvo ministerské rady navrhlo prezídiu Ministerstva vnitra, „aby organizací státní policie na Podkarpatské Rusi pověřen byl bývalý policejní ředitel [Karel] Křikava, působící toho času v Bratislavě, a zabývající se organizací státní policie na Slovensku.“⁶ Tento nesystémový návrh však nevyšel a počátky československé státní policie na Podkarpatské Rusi jsou spojeny se jménem Jaroslava Hubera (nar. 19. března 1882), který byl od Policejního ředitelství v Brně dán k dispozici Civilní správě Podkarpatské Rusi jako policejní referent, jenž měl za úkol zorganizovat policejní službu. Zároveň vykonával dohled nad stávajícími policejními kapitanáty.⁷ Toto převelení platilo od 11. října 1919 a od 17. září 1920 „požívá via facti titulu dočasného policejního prefekta

4 NA, MV-SR, kart. 173, sign. 8/2/8, manipulační období 1918–1924.

5 NA, MV-SR, kart. 173, sign. 8/2/19, manipulační období 1918–1924.

6 NA, fond Ministerstvo vnitra I. – prezídium (PMV), sign. 225-194-6, fol. 104.

7 Ročenka svazu civilní stráže bezpečnosti v ČSR. Sídlem v Praze 1924. Praha 1923, s. 260–261.

Podkarpatské Rusi.“ Pro Podkarpatskou Rus jistě mělo veliký význam, že „Huber jest úředníkem velké píle, taktu, svědomitosti a zkušenosti a koná své povinnosti s dobrým výsledkem; jest ve všech oborech policejní služby zručný.“⁸ Jeho přidělení ale nemohlo řešit vše a koncem září 1920 viceguvernér požádal „o přidělení nějakého osvědčeného policejního úředníka pro zdejší policejní referát, který ve svém nynějším obsazení nemůže situaci ovládati“.⁹

Vedení kapitanátu si bylo tristní situace více než dobře vědomo a v polovině srpna 1920 hlásilo, že nutně potřebuje další prostory (pro nové strážnice na náměstí a nádraží) a cely, kde se tísnilo i deset osob a nebylo vždy možné oddělit ženy a muže. V takových podmínkách se pak také špatně šetřily politické případy. Mužstvo navíc nemělo odpovídající obuv a oděv, pištalčky a už vůbec ne zbraně. Navíc se úřad o ně nebyl s to postarat ani po lékařské stránce – nekonaly se lékařské prohlídky a příslušníci nebyli pojištěni proti úrazu a nebyli vedení ani u nemocenské pokladny. Rovněž platy byly zcela nevyhovující a jen těžko se z nich uživily rodiny. Problémem byl i nízký stav mužstva, kdy v ulicích mohlo hlídkovat maximálně šest mužů, a nezbývaly síly pro noční pochůzky. Chyběly psací stroje, úřad potřeboval alespoň jeden povoz a dva bicykly. Jazyková výbava některých úředníků byla zcela nevyhovující. Práce ležela na několika málo českých úřednících zcela zahlcených stovkami čísel jednacích a nováčci se zaučovali jen pomalu. K vyřešení těchto problémů bylo zapotřebí peněz a město je nemělo...¹⁰ Navíc byl kapitanát zatížen kompetenčním chaosem u nadřízených úřadů: „Na základě zákona z r. 1886 čl. 92 a z. z r. 1912 čl. 58 byli úředníci policejního kapitanátu voleni administrativním výborem, nyní rozpuštěným bývalým županem Moyssem, kdežto šéf úřadu byl vyjmenován županem. Tím byl policejní úřad podvržen nejen županskému úřadu, ale i ministerskému výboru a městské radě. Nyní ale otázka kompetenční působí ještě větší zmatek zřízením policejního referátu [Civilní správy]. Nemožnost nynějšího stavu jeví se zejména při tak zvané služební cestě, takže prochází-li spis úřední cestou od Ministerstva vnitra v Praze politickým a policejním referátem a konečně někdy i županským úřadem, zapotřebí je doby více než 1 měsíce, takže veškeré vyřízení stává se absurdním, poněvadž na bedrech policejního kapitanátu leží také vyřizování aktů rázu státně-policejního a pro bezpečnost státu vysoce důležitých. Stává se tedy, že jsou zde spisy urgovány, které úřadu ani ještě nedošly [...]. Následkem toho je zdejší úřad poukazován na různé ústní rozkazy všech možných úřadů a referátů, čímž vyvoláván je zmatek a desorganizace.“¹¹ Problémem byla i skutečnost, že některé ulice a nádraží nespádaly do působnosti kapitanátu, ale občas tam musel zasahovat a pů-

8 NA, fond Předsednictvo ministerské rady (PMR), kart. 692.

9 NA, PMV, sign. 225-176-2, fol. 19 a 19v.

10 Державний архів Закарпатської області (DAZO), f. 29, opis 3, d. 312, fol. 173–176.

11 DAZO, f. 29, opis 3, d. 312, fol. 174.

sobit, což vyvolávalo dotčené reakce u úřadů, které za tato okrajová území měly nést odpovědnost, byť třeba nedisponovaly ani žádnou bezpečnostní složkou...

K etatizaci místních policejních složek byl mimořádně dobrý důvod: Naprostá nespolehlivost stávajících městských policejních sborů. Zpráva Propagační kanceláře v Bratislavě ze září 1920 uváděla, že část užhorodské policie stojí ve službách maďarských zpravodajců.¹² Civilní správa Podkarpatské Rusi se o náhradu těchto nespolehlivých kádrů opakovaně pokoušela a využívala všech možných situací, např. v srpnu 1920 kontaktovalo prezídium Ministerstva vnitra s tím, že s ohledem na přiblížení se rudých vojsk k československým hranicím v době polsko-sovětské války by bylo vhodné, aby bezpečnostní službu v Užhorodě, Mukačevu a Berehovu převzalo četnictvo, neboť na 40 užhorodských strážníků „vesměs nelze se spolehnouti, většina z nich je nevyycvičena, beze zbraně, národnostně nejsou spolehliví a nejsou náležitě disciplinováni“.¹³

Kapitanát v průběhu roku 1921 platil mimořádné odměny svým úředníkům a kancelářským pomocným silám za odpolední brigády v podobě opisování sčítacích archů, které měly posloužit k uvedení do pořádku přihlašovací agendy, klíčového prvku k vykazování státně bezpečnostně závadných osob z území státu. Opisování bylo možné díky zapůjčení archů županským úřadem.¹⁴

S érou policejního kapitanátu do vzniku Policejního ředitelství v Užhorodě souviselo i množství afér. Na začátku roku 1921 otřásl Užhorodem skandál týkající se sbírky na podporu městské policie. Uspořádal ji bývalý hlavní policejní kapitán Otto Faltin mezi průmyslovými podniky a bankami ve prospěch bezpečnostní stráže, která vynesla 13.850 Kč, ale organizátor 30. března 1921 odešel z policie. Částka byla mezi strážníky rovnoměrně rozdělena. Ačkoliv se policisté sbírky přímo neúčastnili a Faltin jednal zcela samostatně a bez uvědomění nadřízených, policejní referát Civilní správy z jeho počinu neměl radost, neboť se oprávněně domníval, že takováto svépomocná akce může ohrozit vážnost úřadu.¹⁵

Jinou bolestí bylo, že důchodkový úřad odmítal mužstvu vyplácet odměnu za zabavený tabák. Lakomý důchodkový úřad byl toho názoru, že je to služební povinnost strážníků, kdežto kapitanát upozorňoval, že na odměnu má zákonný nárok.¹⁶ O záporném vlivu odpirání tabáku na morálku tehdejšího mužstva nelze pochybovat.¹⁷

12 NA, PMV, sign. 225-176-7, fol. 21 a 22.

13 NA, PMV, sign. 225-204-2, fol. 45–45v.

14 DAZO, f. 29, opis 3, d. 122, fol. 7.

15 NA, PMV, sign. 225-175-8, fol. 86.

16 DAZO, f. 29, opis 3, d. 122, fol. 7v.

17 K významu tabáku pro tehdejší mužskou populaci spojenou s bezpečnostními složkami viz Lundák, Martin: „Kouřiti dovoleno“ – tabák v habsburské monarchii a armádě a střet mírové reality

Další causa se týkala údajně nikde neevidovaných, leč tři roky městskými policisty vybíraných pokut, kterou v létě 1924 světu oznámily Lidové noviny.¹⁸ S penězi ovšem byly problémy i později.¹⁹ Na činnost Policejního ředitelství v Užhorodě, ale i Policejní komisařství v Berehovu občas padaly stížnosti politických stran, např. komunisté si stěžovali na opakované zákazy schůzí a jejich úmyslné přerušování a narušování.²⁰ To bylo ostatně dáno i tím, že prezídium Ministerstva vnitra povolilo svým výnosem z 29. května 1921 prezídiu Civilní správy, aby byla „v mezích právního řádu“ podporována sociální demokracie proti formující se komunistické straně. Úvaha Ministerstva vnitra byla prostá: „za trvalého rozvoje pravice sociálně demokratické strany a za povznesu národního uvědomění rusínských dělnických vrstev postavení cizozemských a maďarských komunistických agitátorů bude seslabeno a že tak vliv celé strany na široké vrstvy dělnictva nebude více tak zhoubný, jako se posud jevil. Proto v mezích právního řádu přípustná podpora pravice [sociálně demokratické strany] bude vítanou.“²¹

Na zaručené fantaskní zprávy o územních proměnách, rozsáhlých špionážních sítích a brzkých válečných aktech, byla poválečná doba doslova těhotná. V reakci na jednu z nich, o připojení Haliče k Československu, která se objevila počátkem roku 1921 a údajně velmi silně rezonovala v ukrajinských kruzích, bylo chladně uvažujícími československými bezpečnostními úřady reagováno připomínkou nutnosti urychleného zřízení policejního ředitelství v Užhorodě.²² Ostatně i další četné poplašné zprávy, např. o maďarské agitaci (leckdy stejně nepodložené), bylo nutno prověřovat a k tomu chyběl jazykově vybavený personál.²³

Na cestě k postátnění

S ohledem na výše uvedené problémy užhorodské městské policie se zákonitě brzy objevily úvahy o jejím postátnění. Obdobný problém trápil československou správu i na dalších místech republiky, tudíž brzy následovalo legislativní řešení. S platností od 31. března 1920 byl vydán zákon č. 165/1920 Sb. z. a n., jenž vládu

s první světovou válkou. In: Čechurová, Jana – Žemlička, Josef a kol.: Soubor mečů, idejí a charakterů. K životnímu jubileu prof. Ivana Šedivého. Praha 2019, s. 108–118.

18 Lidové noviny, I. VI. 1924.

19 Např. DAZO, f. 1220, opis 1, d. 22. Za upozornění děkuji kol. Mgr. Luboši Markovi z Národního filmového archivu.

20 V bojích se zocelila KSČ. Sborník dokumentů o bojích a persekuci Komunistické strany Československa v letech 1921–1938. Praha 1956, s. 19–22; Rudé právo, 3. I. 1924, č. 3.

21 DAZO, f. 29, opis 4, d. 37, fol. 24.

22 DAZO, f. 29, opis 4, d. 31, fol. 1–18.

23 DAZO, f. 29, opis 4, d. 32, fol. 1–6.

zmocnil na dobu pěti let k tomu, aby mohla zřizovat státní policejní úřady „kdekoliv toho sezná potřebu“ (§ 1). Na druhou stranu je mohla také kdykoliv zrušit a přenést jejich působnost na obec (§ 4), přičemž obojí vyhlášoval ministr vnitra svojí vyhláškou ve Sbírce zákonů a nařízení (§ 5). Nově vzniklé státní policejní úřady měly obvykle převzít dosavadní obor působnosti obecní (městské) policie a okresní správy politické ve věcech policejní správy. Úkolem bylo dohlížet na „veřejnou bezpečnost a vnitřní klid, starati se o bezpečnost osob a majetku, udržovati veřejný řád a vésti v patrnosti obyvatelstvo a cizince“, přičemž z působnosti obecní policie se přebíral dohled nad mravnostními a čednými záležitostmi (§ 2). Zákon dále stanovil pravidla příspěvku obcí na nově vzniklé státní policejní úřady, včetně přenechání stávajících budov a zařízení dosavadních obecních policií (§ 3). Poslední paragraf zákona určil jako provádějící resorty ministerstva vnitra a financí (§ 6).

Využití zákona pro Podkarpatskou Rus se diskutovalo od léta 1920, kdy probíhala jednání mezi Ministerstvem vnitra, Ministerstvem financí a Policejním ředitelstvím v Praze. Předložený návrh sice vláda v říjnu 1920 schválila, ale jeho realizace se protahovala. Přitom zpráva Civilní správy z 9. srpna 1920 byla více než alarmující, neboť informovala Ministerstvo vnitra, že městské policie jsou odborně nevyhovující a část užhorodského kapitanátu musela být propuštěna pro nespolehlivost. Prakticky každodenně docházely zprávy o zločinech, které nebylo možno stíhat právě pro odbornou nezpůsobilost policejních orgánů, a vedení města Užhorod v této otázce bylo záměrně pasivní. Hrozilo, že obyvatelstvo bude ze vzrůstající kriminalisty vinit státní správu. Civilní správa proto několik policistů přijala na vlastní náklad jako státní, a to v Užhorodu, Mukačevu a Berehovu. Ostatně v Berehovu dokonce došlo ke stávce mizerně placených městských strážníků, která byla odstraněna až na zákrok státní správy, ba podobná akce hrozila i v Užhorodu. V této věci fungovala spolupráce s vojenskou policií, která na Podkarpatské Rusi v některých ohledech nahrazovala civilní policii, ale počítalo se s jejím brzkým zrušením. Možnosti řešení této situace tedy bylo prodloužení života vojenské policie nebo postátnění městských policií. Četnictvo mělo dost vlastních starostí, jak vůbec obsadit plánované stanice, natož zachraňovat bezpečnostní situaci ve městech, kam původně nezamýšlelo nikoho umístit.²⁴ Přes shora uvedené problémy si městská policie v Užhorodě, na rozdíl od dalších podkarpatoruských měst, vystačila na udržování veřejného pořádku sama a jen v mimořádných případech (např. demonstrace) si policejní kapitanát měl písemně vyžádat asistenci od posádkového velitele.²⁵ Strážníkům však dle hlášení ze 4. března 1921 chyběly helmice, „jednak co odznak strážníka ve službě, jednak pro jeho ochranu v event. demonstracích nebo zakročování vůbec.“²⁶

24 NA, PMR, kart. 150, sign. 293.

25 DAZO, f. 63, opis 4, d. 89, fol. 24.

26 DAZO, f. 29, opis 3, d. 122, fol. 7.

Návrh na využití zákona č. 165/1920 Sb. z. a n. přišel tedy na podzim 1920, kdy Ministerstvo vnitra informovalo Předsednictvo ministerské rady, že chce postátnit policie v Berehovu, Chustu, Mukačevu a Užhorodě, přičemž nejprve mělo vzniknout v Užhorodě policejního ředitelství a posléze mělo být doplněno komisařstvími v ostatních jmenovaných městech. Výnosem Ministerstva vnitra ze dne 31. prosince 1920 byla Civilní správa vyzvána, aby podala příslušné návrhy a to urychleně. Na reorganizaci policejní služby tlačil rovněž guvernér Grigorij Žatkovič.²⁷ Zde se však ihned narazilo na problémy s finanční stránkou věci, neboť státní rozpočet na rok 1921 s touto položkou nepočítal, ale viceguvernér byl přesto Ministerstvem vnitra vyzván v únoru 1921, aby při respektování mezí státního rozpočtu pro rok 1921 ihned zřídil užhorodské policejní ředitelství: „Jeho další vybudování státi se může až v roce 1922.“²⁸ To se ovšem snáze napíše, než vykoná, tudíž v březnu 1921 muselo Ministerstvo vnitra urgovat viceguvernéra o předložení příslušného návrhu.²⁹

Samotný návrh³⁰ byl patrně podán až na přelomu jara a léta 1921 a v některých ohledech se inspiroval návrhem na vznik košického policejního ředitelství.³¹ Zdůrazňovalo se v něm, že stávající užhorodský hlavní policejní kapitanát působí ve městě od roku 1908, kdy sestával zcela z maďarského personálu, který byl počátkem roku 1919 částečně propuštěn nebo dán magistrátu k dispozici. Někteří jeho úředníci sami složili své funkce, popř. přímo opustili území republiky, načež město přijalo několik nových sil, které ovšem již byly z části obměněny a doplněny. Kapitanát však zůstal celkově personálně poddimenzován. Civilní správa kapitanát zesílila dosazením několika spolehlivých úředníků, agentů a strážníků, aby čelili maďarské iredentě, ale také z toho důvodu, že město samotné nejevilo zájem o zkvalitnění práce kapitanátu. V městě tedy působili jak městští, tak státní zaměstnanci pracující u téhož bezpečnostního úřadu. U státních policistů to bylo ošetřeno prozatímním nebo smluvním poměrem. Dlouhodobě takový konglomerát fungovat nemohl.³² Navíc Užhorod se měl stát centrem státní policie a v ostatních městech Podkarpatské Rusi měly fungovat užhorodskému policejnímu ředitelství podřízená policejní komisařství.³³

Určité problémy s etatizací užhorodské policie dělalo město, které (údajně) neznalo příslušné zákonné normy a obávalo se, že zřízením státní policie budou

27 NA, PMR, kart. 150, sign. 293.

28 DAZO, f. 29, opis 4, d. 37, fol. 1.

29 DAZO, f. 29, opis 4, d. 37, fol. 2.

30 DAZO, f. 29, opis 4, d. 37, fol. 3–7v.

31 DAZO, f. 29, opis 4, d. 37, fol. 8–13.

32 DAZO, f. 29, opis 4, d. 37, fol. 3–3v.

33 DAZO, f. 29, opis 4, d. 37, fol. 4.

jeho příjmy zkráceny, ale po několika osobních intervencích policejního referenta Civilní správy se podařilo věc osvětlit a město bylo ochotno přispívat na fungování státní policie tou částkou, kterou dosud vynakládalo na udržování městské policie, včetně poskytnutí dosavadních prostor a inventáře.³⁴ Kromě toho, že nově zamýšlenému policejnímu úřadu bylo třeba rozšířit místní působnost, bylo potřeba pozměnit i stávající strukturu kapitanátu sestávající se z oddělení: prezidiálního, kriminálního, trestního, živnostenského, pasového, detektivního, vojenské evidence, inspektorátu, exhibitu a výpravny. Upraven měl být též systém policejního soudnictví a zamýšlelo se zrušení úloh ryze administrativní povahy, které by přešly na magistrát.³⁵

Podle návrhu spadalo jmenování policejního ředitele do pravomoci Ministerstva vnitra, ale služebně byl podřízen šéfovi Civilní správy. Ředitel měl disponovat právem podávat periodické zprávy Ministerstvu vnitra, přičemž kopie by se postupovala Civilní správě. Řediteli by podléhala všechna policejní oddělení ředitelství, policejní komisařství, policejní pohraniční expozitury a okresní komisařství, pokud by byla zřízena. Ředitel měl velet oběma strážím bezpečnosti (uniformované i neuniformované), dále by jmenoval přednasty jednotlivých oddělení a další personál, včetně ústředního inspektora pověřeného vedením sboru stráže bezpečnosti. Náměstka ředitele ustavovalo rovněž Ministerstvo vnitra, ale jeho agendu již určoval policejní ředitel.³⁶ Organizace a předpisy nového ředitelství měly být tytéž, které platily pro Policejní ředitelství v Praze.³⁷ Návrh se dále zabýval finančními náklady, včetně plánů na výstavbu budoucího vlastního sídla ředitelství, které by nahradilo stávající prostorově roztroušenou dislokaci.³⁸

Původně se očekávalo, že pro Užhorod, Mukačevo, Berehovo a Chust bude vyčleněno 60 příslušníků uniformované stráže bezpečnosti, což bylo Civilní správou v září 1921 shledáno jako nereálné, neboť jen samotný Užhorod si podle jejího názoru žádal 100 pěších strážníků a 34 jízdních policistů.³⁹

Civilní správa Podkarpatské Rusi narážela ve snaze o postátnění policie na finanční problémy, které ji vedly k rozhodnutí postátnit v první řadě pouze policii v Užhorodě. Civilní správa Podkarpatské Rusi zdůvodňovala ve své zprávě Předsednictvu ministerské rady z 12. října 1921, proč byl dosud podán návrh na postátnění policie pouze v Užhorodě, neboť v rozpočtu nebyl dostatek vyčle-

34 DAZO, f. 29, opis 4, d. 37, fol. 5.

35 DAZO, f. 29, opis 4, d. 37, fol. 5v.

36 DAZO, f. 29, opis 4, d. 37, fol. 6.

37 DAZO, f. 29, opis 4, d. 37, fol. 6v.

38 DAZO, f. 29, opis 4, d. 37, fol. 7.

39 NA, PMR, kart. 150, sign. 293.

něných peněz: „Nehledě ani k tomu, že počet systemizovaných míst, obzvláště policejní stráže a policejních agentů jakožto nejdůležitějších sborů, jest naprosto nedostatečný a stěží by snad vyhovoval potřebám Užhorodu samého, ne však celému území Podkarpatské Rusi, myšleno je ve státním rozpočtu na celkové potřeby policejní tak nedostatečnou mírou, že ani nejnútnejší a nejprimitivnější potřeby nelze opatřiti.“ Civilní správa Podkarpatské Rusi by přitom velmi ráda postátnila policejní sbory ještě v Mukačevu, Berehovu a Chustu,⁴⁰ ale nebyla to jen otázka pro Ministerstvo vnitra, ale také pro Ministerstvo financí, které obvykle bylo proti jakýmkoliv dalším výdajům. Prozatím se tedy Civilní správa musela spokojit jen se státní policejním úřadem v Užhorodě, který by působil nejen v samotném Užhorodu, ale též v obcích Nižní Domanice, Radvanky a Bolotina Radvanská. Policejní ředitelství mělo být do dokončení novostavby určené přímo policejnímu úřadu umístěno v pronájmu v kavárně Alžběta, která měla projít nutnými stavebními opravami, a v prostorách magistrátní budovy.

Plánů na postátnění podkarpatoruské policie si sice všiml i tisk v českých zemích, ale nevěnoval mu velkou pozornost.⁴¹ Zato místní tisk uprostřed léta 1921 informoval o údajných plánech na podřízení podkarpatoruského území pravomoci košického policejního ředitelství. Jelikož v Košicích již byla např. společná soudní tabule a obchodní a průmyslová komora, nebylo to vůbec přátelsky vnímáno.⁴² Ovšem další noviny tuto zprávu zase vyvracely s poukazem na skutečnost, že bezpečnost ve městech je velmi vysoká s výjimkou Vrchoviny, kde by těžko uspělo košické policejní ředitelství.⁴³

Budování ředitelství

Zřízení Policejního ředitelství v Užhorodě schválila vláda 1. prosince 1921 a tuto skutečnost zveřejnila vyhláška ministra vnitra č. 454/1921 Sb. z. a n., o zřízení policejního ředitelství v Užhorodě, ze 14. prosince 1921. Nové ředitelství vykonávalo působnost nad obcemi Užhorod, Nižní Domanince, Radvanky a Radvanky Bolotinské, přičemž v činnost vstoupilo 24. prosince 1921 a všechna původně systemizovaná místa pro celou policii na Podkarpatské Rusi byla využita k vybudování státní policie v podkarpatoruské metropoli. Mělo jít o provizorium, než bude možno vybudovat další státní policejní úřady. Ostatně pro následující roky se počítalo s rozšířením této systemizace. To se však již předpokládalo v roce 1921 a byly proto vysloveny patřičné požadavky na státní rozpočet pro rok 1922. Ten počítal s více než 4 miliony korun na řádné výdaje (platy, poplatky za poho-

40 NA, PMR, kart. 150, sign. 293.

41 Prager Presse, č. 185, 1. X. 1921.

42 DAZO, f. 29, opis 3, d. 102, fol. 72, 79–79v.

43 DAZO, f. 29, opis 3, d. 102, fol. 77.

tovosti, náklady na vězně, nákup koní a další materiální zabezpečení) a s dalšími více než 19 miliony korun mimořádných výdajů (drahotní přídavky, mimořádné a nouzové výpomoci, zařízení telefonních linek a nákup přístrojů, zakoupení vozidel, akvizice osmi policejních psů, novostavby úředních budov a kasáren, včetně jejich vybavení, a také výzbroj a výstroj pro stráž bezpečnosti).⁴⁴

Nově zrozený úřad záhy zjistil jistý defekt ve svém rodném listě. Už v lednu 1922 se ukázalo, že se pozapomnělo na zajištění veterinární služby a tento nedostatek se i s ohledem na rozšířené choroby zvířat v celém kraji urychleně řešil, stejně jako na dodatečný požadavek na další rozšíření policejního obvodu. Na druhý požadavek se na Ministerstvu vnitra dívali s určitým rozčarováním a jemně naznačili Civilní správě Podkarpatské Rusi, že během rok trvajících jednání o zřízení policejního ředitelství měla být schopna si tuto věc zabezpečit a ověřit.⁴⁵ Nepřekvapí, že požadavek na rozšíření obvodu nebyl příznivě vyslyšen a že ředitelství si muselo nějakou dobu počkat, přičemž další pokus se odvážilo učinit až v roce 1925. Zatímco podkarpatoruské úřady všech úrovní se na tomto požadavku dokázaly snadno dohodnout, tak problémy dělalo Ministerstvo vnitra, které chtělo bližší odůvodnění s připomínkou, že pro rozšíření obvodu je nutné nové usnesení ministerské rady a vyhlášení ve Sbírce zákonů a nařízení. Ministerstvo pak také zjišťovalo, zda by rozšíření obvodu znamenalo nové požadavky na personál apod., ale v tom mohlo být uklidněno, že nikoliv, event. by se tak stalo na úkor celkového počtu policistů na Podkarpatské Rusi. Ministerstvo však své dotazování na různé aspekty rozšíření protáhlo až do roku 1926 a kýženého výsledku bylo dosaženo až v roce 1928,⁴⁶ kdy byla publikována vyhláška ministra vnitra č. 168/1928 Sb. z. a n., o rozšíření obvodu policejního ředitelství v Užhorodě, která zvětšovala působnosti užhorodského policejního ředitelství o obec Horjanská Bolotina, neboť na jejím katastru se nacházelo železniční nádraží, které bylo důležité při sledování odjezdu a příjezdu různých kriminálních či jiných zájmových osob, tudíž tam užhorodská státní policie již fungovala a oficiální stvrzení tohoto statutu si nemělo vyžádat další finanční náklad. Souhlasila i zainteresovaná ministerstva financí a veřejných prací.⁴⁷

Se všemi problémy ve výstavbě a organizace nového úřadu se měl vypořádat dosavadní policejní prefekt Podkarpatské Rusi Jaroslav Huber, jenž byl s platností od 24. prosince 1921 pověřen prozatímní správou policejního ředitelství. Nový policejní ředitel byl podřízen přímo Civilní správě, zatímco vztah k užhorodskému županovi měl být upraven dodatečně. O těchto úpravách a vzniku nového ředitelství byl vyrozuměn jak župan, tak zemské četnické velitelství, jakož i další

44 NA, MV-SR, kart. 173, sign. 8/2/19, manipulační období 1918–1924.

45 DAZO, f. 29, opis 4, d. 37, fol. 115–118v.

46 DAZO, f. 29, opis 4, d. 37, fol. 188–204.

47 NA, PMR, kart. 145, sign. 280/1.

úřady na Podkarpatské Rusi.⁴⁸ Upravení poměru mezi ředitelstvím a županátem si v létě 1922 vyžádal župan, neboť za tu dobu se objevilo množství kompetenčních sporů, které bylo nutno vyřešit. Podnět užhorodského župana vedl k předkládání různých návrhů, přičemž Huber županát viděl jen jako odvolací místo pro některá rozhodnutí, zatímco svůj úřad chtěl mít podřízen jen Civilní správě, přičemž poukazoval na fakt, že ředitelství jsou podřízeny ve věcech výzbroje, výstroje, výcviku, financí a personálií zbývající podkarpatoruské kapitanáty,⁴⁹ které se v dohledné době stanou jeho komisařstvími, tedy organizačními složkami.

Huberovo jmenování nebylo zpočátku jisté, neboť Ministerstvo vnitra viceguvernérovi původně navrhovalo, že by nové ředitelství dočasně spravoval během prvního měsíce košický policejní ředitel Jaroslav Klíma, jenže viceguvernér od počátku myslel na Hubera.⁵⁰ Huberovo jmenování přijali dobře dokonce i místní Maďaři. V místních novinách *Uj Közlöny* z 15. prosince 1921 bylo o Huberovi psáno, že „požívá nielen lásku tých najširších, s ním sa stýkajúcich vrstev, ale aj dôveru svojich nadriádených. My s našej strany tejto voľbe sa môžeme len tešiť, lebo Huber zastával svoj úrad doteraz prosto od šovinizmu.“⁵¹ V únoru 1925 byl Huber převeden do Plzně,⁵² odkud v roce 1937 nastoupil do Prahy a vypracoval se na zástupce policejního prezidenta a vedl tamní prezídium, ale k 1. říjnu 1941 byl dán do výslužby.⁵³

Policejní ředitelství v Užhorodě se v době krátce po vytvoření skládalo z prezidia a několika nezbytných referátů: osobní a státně-politický; spolkový, divadelní, tiskový a zábavní; pasový a zbrojní; evidence automobilů, vysvědčení zachovalosti a korespondenční oddělení; hospodářský referát; detektivní oddělení; prezidiální protokol; všeobecná podatelna; velitelství sboru uniformované stráže bezpečnosti; kriminální oddělení; přestupkové oddělení; poznávací úřad a oddělení pro daktyloskopii; ohlašovací úřad a nakonec velitelství oddělení uniformované stráže bezpečnosti.⁵⁴

Již v roce 1921 začaly probíhat školící policejní kurzy a na přelomu léta a podzimu pak byla díky třem kurzům stávající policejní stráž teoreticky vycvičena.⁵⁵ Během tří kurzů byla pozvána vždy třetina mužstva policií z Užhorodu, Mukačeva

48 DAZO, f. 29, opis 4, d. 37, fol. 133–137v.

49 DAZO, f. 29, opis 4, d. 37, fol. 142–144.

50 DAZO, f. 29, opis 4, d. 37, fol. 141–141v.

51 NA, PMV, sign. 225-177-8, fol. 6.

52 Československý detektiv, roč. III, č. 13, 15. března 1932, s. 1.

53 NA, PMR, kart. 716, čj. 44219/41.

54 Ročenka svazu civilní stráže bezpečnosti v ČSR. Sídlem v Praze. 1924. Praha 1923, s. 262.

55 NA, PMV, sign. 225-177-4, fol. 39.

a Berehova, jednak aby byl zachován výkon bezpečnostní služby v daných městech, jednak aby se školení postupně začalo projevovat ve výkonu tamní služby. Policisté byli vzděláváni denně od 8:00 do 14:00 a odpoledne následovaly dvě hodiny opakování a praktických cvičení. Probíral se organizační statut, služební instrukce, trestní zákon, trestní řád, kriminalistika, ústavní právo, československé a uherské zákony, pokud byly nutné pro výkon služby, místní policejní předpisy, český jazyk, počty, první pomoc, policejní chmaty a zápas. Mužstvo pocházející mimo Užhorod bydlelo v bývalých honvédských kasárnách. Školení bylo několikrát prověřeno inspekci z Ministerstva vnitra a Civilní správy, přičemž výsledky u závěrečných zkoušek byly nadmíru potěšující.⁵⁶ Kurz vykazoval velmi dobré výsledky a očekávalo se osvědčení jeho absolventů v terénu,⁵⁷ jak napovídalo hodnocení prvních kursantů, kteří po návratu ke svým úřadům vykonávali „službu bezvadně a k naprosté spokojenosti bezprostředních chefů.“⁵⁸

Do zakončení školení si museli příslušníci policie vystačit při dennodenní službě jen se svým zdravým rozumem, dosavadní zkušeností a případnými radami starších kolegů nebo rozkazy představených. Nechyběly proto různé vyhrocené situace, např. v noci z 1. na 2. srpna 1921 zakročovali příslušníci kapitanátu v kavárně „Milenium“ proti „opilé společnosti číšníků“,⁵⁹ kteří nechtěli dodržet policejní hodinu. Dva civilní strážníci při kontrole dodržování policejní hodiny vstoupili do kavárny „Milenium“, kde jim již přítomný hlavní policejní kapitán Okolíčány sdělil, že byla prodloužena policejní hodina a všichni se začali občerstvovat vínem. Když nastala policejní hodina, jeden z policistů to hlasitě ohlásil s podotknutím, aby všichni opustili místnost, načež číšníci začali sbírat nevypité lahve. „Proti tomu se všichni hosté ohražovali“, včetně policistů. Pravda, šéf kavárny chtěl víno hostům vrátit, ale nikdo je již nepřijal. Mezitím se jeden z policistů pohádal s číšníkem, jenž se přišel občerstvit z jiné kavárny⁶⁰ a který policistovi sdělil: „Du kanst mir Arsch lecken“. Pro zjevnou urážku strážce bezpečnosti se jej policisté jali zatknout, ale tomu zabránil další číšník z ještě jiné kavárny, takže původní cíl zákroku utekl, ale číšník, který mu svým výstupem pomohl, byl přivolanými posilami odveden na kapitanát. Na kapitanátu pak zatčený číšník obdržel tři rány „plochou rukou do obličeje“, což doznal i jeden z policistů. Naopak zatčený číšník tvrdil, že před kavárnou mu policisté vyhrožovali zbraněmi a na kapitanátu obdržel tři rány, z nichž jedna byla vedena revolverem. Krátce nato dorazila na ka-

56 DAZO, f. 29, opis 4, d. 37, fol. 22–23.

57 NA, PMV, sign. 225-179-3, fol. 10.

58 DAZO, f. 29, opis 4, d. 37, fol. 23.

59 K celé epické bitce opilých číšníků a stejně tak nestřízlivých policistů viz DAZO, f. 29, opis, d. 307, fol. 1–40.

60 DAZO, f. 29, opis, d. 307, fol. 1.

pitanát skupina opilých číšníků, kteří se domáhali propuštění svého kolegy. Hlavní kapitán nařídil číšníka propustit, ale opilý číšníci tropili před policejní budovu kravál, takže policie musela zakročít.⁶¹

Během potyčky a zadržení jednoho číšníka měli dle výpovědí číšníků někteří policisté postupovat velmi brutálně a hrozit zastřelením, ba se zbraněmi v ruce mělo dojít i na jejich pronásledování a jeden ze zadržených byl pryč i okraden. Naopak policisté dokládali, že o jednoho z nich číšník zlomil hůl a ostrým koncem pak policistu bodl do čela a jen v sebeobraně došlo k třem či čtyřem výstřelům do země. Službu konající detektiv, který se šel na celý výjev podívat, svojí výpovědí nepotěšil nikoho – číšníci i část zasahujících policistů byla opilá a dosvědčil, že jeden z policistů zadrženého trýznil. Službukonající policista po uklidnění situace zavolal lékaře, aby všechny prohlédl.⁶²

Závěrečné shrnutí případu bylo takové, že skupina opilých číšníků se dostala do konfliktu s několika policisty „v nestřízlivém stavu“, přičemž číšníci se pokoušeli zabránit úřednímu výkonu, ale ani policisté nepostupovali zcela korektně, přičemž proti oběma opilým policistům bylo zavedeno disciplinární řízení a jeden z nich – legionář – byl přeložen do z bezpečnostního hlediska exponovaného a velmi nebezpečného Berehova, kde se měla více uplatnit jeho rázná povaha.⁶³ Oběma civilním agentům neprospělo, že uniformovaní strážníci ve svých výpovědích potvrzovali jejich přioptitost, což doložil i službukonající civilní policista na strážnici.⁶⁴

Poslední školicí kurs dočasně překazil restaurační pokus Karla I. Habsburského. Nedocvičení strážníci byli 25. října 1921 zasazeni zpět do služby. Z historických zemí přijelo vypomoci několik starších politických úředníků, kteří se ujali správy policejních kapitanátů v Berehovu, Mukačevu a v Užhorodě. Tyto úředníky posílilo 28. října dalších 38 exponovaných policejních strážníků z Prahy vedených policejním komisařem Buršíkem a revírním inspektorem Zahradnickým. Buršík se 14 muži sloužil v Berehovu a Zahradnický s 13 muži v Mukačevu. Zbývajících 11 mužů posílilo Užhorod.⁶⁵

Na Podkarpatskou Rus byly vysílány posily z Prahy i v pozdějších dobách. Na začátku května 1922 byli policejním prezidentem do Užhorodu vysláni do konce července obvodní inspektoři Miloslav Roubal, Václav Weber a nadstrážníci Václav

61 DAZO, f. 29, opis, d. 307, fol. 1v.

62 DAZO, f. 29, opis, d. 307, fol. 2.

63 DAZO, f. 29, opis, d. 307, fol. 2v–3.

64 Např. DAZO, f. 29, opis, d. 307, fol. 5v–6, 10–10v.

65 NA, PMV, sign. 225-177-5, fol. 16.

Kisvetr a Josef Plocha.⁶⁶ Další policisté byli na Podkarpatskou Rus trvale přeloženi,⁶⁷ což vedlo k tomu, že již v roce 1921 založili v Užhorodě sloužící pražští policisté Odbočku svazu civilní stráže bezpečnosti, tj. místní organizaci odbořové organizace, která později obhospodařovala i Mukačevo, Chust a Berehovo. Kontakt s menšími městy se děl poštou, ale i oboustrannými zájezdy. Odbočka si vytvořila vlastní knihovnu.⁶⁸

Závěr

Postupné budování státní policie v Užhorodě se od dosazování jednotlivců do stávajícího hlavního městského kapitanátu završilo jeho celkovým postátněním spojeným s mnoha dalšími personálními obměnami, ale též materiální modernizací. Celý proces se neobešel bez různých skandálů zapříčiněných zprvu odporem maďarského personálu a posléze selháním dosazovaných či nově nabíraných sil. Jedním z hlavních úkolů nového bezpečnostního sboru, jež deklarovali jeho příslušníci, bylo překonat uherské dědictví a nastavit systém, kdy je policista „nejenom dobrým a věrným strážcem zákona, ale rádcem a přítelem lidu, ku kterému má dnes každý plnou důvěru“.⁶⁹ O výsledném úspěchu celého procesu svědčí uznání odborného konkurenta státní policie, totiž četnictva, které ve druhé polovině dvacátých let uznávalo, že Policejní ředitelství v Užhorodě se dostatečně stará o bezpečnost ve svém městě.⁷⁰

66 NA, fond Policejní ředitelství Praha II. – neuspořádáno (PŘ – neuspořádáno), Rozkaz Policejního ředitelství v Praze č. 26 z 5. května 1922.

67 NA, PŘ – neuspořádáno, Rozkaz Policejního ředitelství v Praze č. 38 ze 4. srpna 1922.

68 Československý detektiv, roč. I, č. 1, 7. října 1929, s. 4.

69 Tamtéž.

70 DAZO, f. 29, opis 3, d. 725, fol. 56v, 59–65.

The Beginnings of the Czechoslovak State Police in Uzhhorod during 1919–1922

Starting with individuals installed in the main municipal captain office, the progressive building of the state police in Uzhhorod culminated with its nationalisation, many other personnel changes, and material modernisation. The entire process did not evade various scandals, at first caused by the Hungarian staff resistance and later by the failure of the installed or hired employees. Overcoming the Hungarian heritage and setting the system in which the policeman is ‘not only a good and loyal guard of the law, but also a guide and friend of people who induces full public confidence’ was one of the main tasks of the new security corps that was declared by its members. The success of the entire process is evidenced by its recognition by the state police expert consultant, i.e. the gendarmerie that acknowledged in the mid-1920s that the Police Directorate in Uzhhorod provided sufficient security in their town.